YASMIQNING HOSILDORLIGIGA EKISH MUDDATLARINING TA'SIRI

Abdullayeva Xayotxon Muxammadsodiq qizi
Samarqand agroinnovatsiyalar va tadqiqotlar instituti
Bobokulov Zarif Rayimkulovich
Samarqand agroinnovatsiyalar va tadqiqotlar instituti
https://orcid.org/0009-0001-2340-1830

Annotatsiya. *Ushbu maqolada yasmiq (Lens culinaris Medik.) hosildorligiga ekish muddatlarining ta'siri o'rganilgan. Tadqiqotda yasmiq navlarini turli ekish muddatlarida yetishtirish sharoitida o'simliklarning unib chiqishi, o'sishi va rivojlanishi, dukkak hosil qilishi hamda don hosildorligining shakllanishi tahlil qilindi. Ekish muddatining tuproq va havo harorati, namlik ta'minoti hamda o'simlikning vegetatsiya davriga ta'siri hisobga olindi. Tadqiqot natijalari yasmiqni maqbul muddatda ekish o'simliklarning bir tekis rivojlanishi, dukkaklar soni va don hosildorligining oshishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *Yasmiq, ekish muddati, hosildorlik, nav, unib chiqish, vegetatsiya davri, dukkak, don, agrotexnika, agroiqlim sharoiti.*

Abstract. *This article examines the effect of sowing dates on the yield of lentil (Lens culinaris Medik.). The study investigates the influence of different sowing dates on seed emergence, plant growth and development, pod formation, and grain yield of lentil varieties. The effects of sowing time on soil and air temperature, moisture availability, and the duration of the growing season were also taken into consideration. The results indicate that sowing lentils at the optimal time contributes to uniform plant development, increased pod formation, and higher grain yield.*

Keywords: *lentil, sowing date, yield, variety, seed emergence, growing season, pod formation, grain, agronomic practices, agro-climatic conditions*

Kirish. Yasmiq eng qadimiy oziq-ovqat dukkakli ekinlardan biri bo'lib, doni tarkibida oqsil, uglevod, mineral moddalar va inson organizmi uchun zarur bo'lgan boshqa oziqaviy komponentlarning mavjudligi bilan muhim ahamiyatga ega. Hozirgi vaqtda jahon yasmiq yetishtirishida Kanada, Hindiston, Turkiya, Rossiya Federatsiyasi, AQSh, Nepal va Avstraliya kabi mamlakatlarning salmog'i yuqori hisoblanadi. Shuningdek, so'nggi yillarda Ukraina va Qozog'iston davlatlarida ham yasmiq ekin maydonlarining kengayib borayotganligi kuzatilmoqda.

Yasmiq yetishtirishda yuqori va sifatli don hosili olish ko‘p jihatdan ekinning biologik xususiyatlari, navning genetik imkoniyatlari, tuproq-iqlim sharoiti hamda agrotexnologik tadbirlarning maqbul muddatlarda amalga oshirilishiga bog‘liq. Ayniqsa, ekish muddatini to‘g‘ri belgilash o‘simliklarning dala unuvchanligi, tup sonining saqlanishi, vegetatsiya davrining davomiyligi, vegetativ va generativ organlarning shakllanishi, hosil elementlari hamda donning pishish muddatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois turli tuproq-iqlim sharoitlarida yasmiq navlari uchun maqbul ekish muddatlarini aniqlash muhim ilmiy-amaliy masalalardan biri hisoblanadi.

Material va uslublar. Tajribalar Samarqand agroinnovatsiyalar va tadqiqotlar institutining Axborot maslahat markazi dalalarida o‘tkazildi. Tajribalar olib borilgan axborot maslahat markazi Samarqand viloyatining sharqiy qismida Oqdaryo tumanida joylashgan. Tajribalar o‘tkazilgan joyning iqlimi Respublikamizning tekislik qismida joylashgan sabzavotchilikka ixtisoslashgan mintaqalarining iqlim mos keladi. Tajribalarimizda Davlat reestriga kiritilgan yasmiqning Darmon navi Samarqand viloyatining sug‘oriladigan och tusli bo‘z tuproqlari sharoitida turli ekish muddatlari (10-mart, 20-mart va 30-mart)da ekilib, ularning hosildorlik ko‘rsatkichiga ta’siri o‘rganildi. Yasmiq ekinida tadqiqotlar olib borishda “Dala tajribalarini o‘tkazish uslublari” uslubiy qo‘llanmasi asosida hamda hosildorlik natijalarni statistik tahlili B.A.Dospexov (1985) usubida aniqlandi

Tadqiqot natijalari. Tadqiqotimizda yasmiqning Darmon navini turli muddatlarda ekishning hosildorlikka ta’siri o‘rganildi (1-rasm). Tajriba natijalari ekish muddatlari hosildorlikning shakllanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatganligini ko‘rsatdi. Eng yuqori hosildorlik 10-martda ekilgan variantda, eng past ko‘rsatkich esa 30-martda ekilgan variantda qayd etildi.

Tajribaning birinchi 2025-yilida 10-martda ekilgan variantda yasmiq hosildorligi 14,6 s/ga ni tashkil etdi. Ekish muddati 20-martga kechiktirilganda hosildorlik 11,2 s/ga gacha kamayib, 10-martdagi variantga nisbatan 3,4 s/ga yoki 23,3 % ga past bo‘ldi. 30-martda ekilgan variantda ham hosildorlik 11,2 s/ga ni tashkil etib, 10-martdagi ekishga nisbatan 3,4 s/ga kamaygan.

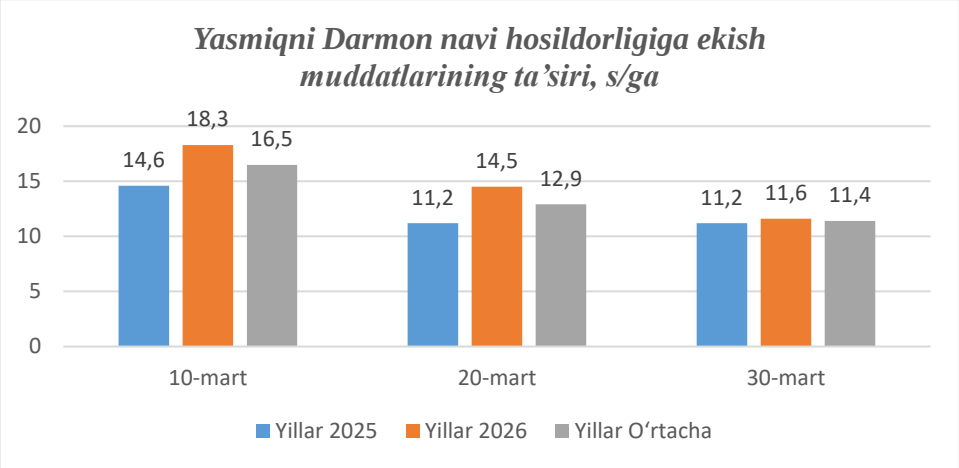

Tajribaning ikkinchi 2026-yilida ham shunga o‘xshash qonuniyat kuzatildi. 10-martda ekilgan variantda eng yuqori hosildorlik 18,3 s/ga bo‘ldi. 20-martda ekilganda hosildorlik 14,5 s/ga ni tashkil etib, 10-martdagi variantga nisbatan 3,8 s/ga yoki 20,8 % ga kamaydi. 30-martda ekilgan variantda esa hosildorlik 11,6 s/ga ni tashkil etdi. Demak, 10-martga nisbatan 30-martda ekish hosildorlikning 6,7 s/ga yoki 36,6 % ga kamayishiga olib keldi.

2025-2026 yildagi natijalarining o‘rtacha ko‘rsatkichlari ham ekish muddatining hosildorlikka ta’sirini yaqqol ifodalaydi. 10-martda ekilgan variantda o‘rtacha hosildorlik 16,5 s/ga ni tashkil etib, tajribadagi eng yuqori ko‘rsatkich bo‘ldi. Ekish muddati 20-martga kechiktirilganda o‘rtacha hosildorlik 12,9 s/ga gacha kamaydi. Bu 10-martdagi variantga nisbatan 3,6 s/ga yoki 21,8 % ga pastdir. 30-martda ekilgan variantda o‘rtacha hosildorlik 11,4 s/ga ni tashkil etib, 10-martdagi variantga nisbatan 5,1 s/ga yoki 30,9 % ga kamayganligi qayd etildi.

Shuningdek, 20 va 30-martda ekilgan variantlar o‘rtasida ham hosildorlik bo‘yicha farq mavjud bo‘ldi. O‘rtacha ikki yillik natijalarga ko‘ra, 20-martda ekilgan variantda hosildorlik 12,9 s/ga bo‘lib, 30-martdagi 11,4 s/ga ko‘rsatkichdan 1,5 s/ga yuqori bo‘lgan. Bu ekish muddatini 30-martgacha kechiktirish hosildorlikning yanada pasayishiga olib kelganligini ko‘rsatadi.

Tajriba yillarini o‘zaro taqqoslaganda, 2026-yilda hosildorlik barcha ekish muddatlarida 2025-yilga nisbatan yuqori bo‘lgan. 10-martda ekilgan variantda 2026-yil hosildorligi 18,3 s/ga bo‘lib, 2025-yildagi 14,6 s/ga dan 3,7 s/ga yuqori bo‘lgan. 20-martda ekilganda ushbu farq 3,3 s/ga, 30-martda esa atigi 0,4 s/ga ni tashkil etdi. Bu holat 2026-yil vegetatsiya davridagi agroiqlim sharoitlari, ayniqsa erta ekilgan yasmiqning o‘sishi va rivojlanishi uchun nisbatan qulay bo‘lganligini ko‘rsatadi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari yasmiqning Darmon navida ekish muddatlari hosildorlikka sezilarli ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi. Ikki yillik

o‘rtacha natijalarga ko‘ra, eng yuqori hosildorlik **10-martda ekilgan variantda – 16,5 s/ga**, eng past hosildorlik esa **30-martda ekilgan variantda – 11,4 s/ga** qayd etildi. 20-martda ekilgan variantda o‘rtacha hosildorlik 12,9 s/ga ni tashkil etdi.

Shunday qilib, tajriba sharoitida yasmiqning Darmon navini **10-martda ekish eng maqbul muddat** bo‘lib, ushbu muddatda o‘simliklarning vegetativ va generativ organlari yaxshi rivojlangan, hosil elementlari yuqori darajada shakllangan va natijada eng yuqori don hosili olindi. Ekish muddatining 20 va 30-martgacha kechiktirilishi esa vegetatsiya davrining qisqarishi, o‘simliklarning vegetativ biomassasi va hosil elementlarining kamayishi hisobiga hosildorlikning pasayishiga olib kelganligi aniqlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Atabayeva H. N. O‘simlikshunoslik. – Toshkent : Mehnat, 2000. – b. 134-136.

2. Atabayeva X.N., Xudoyqulov J.B. O‘simlikshunoslik -Toshkent, NIF MSH, 2020 y. - 138-166 b.

3. Atabayeva H. N., Qurbonov A.A. Yasmiq yetishtirish texnologiyasi bo‘yicha tavsiyanoma. “O‘zR Fanlar Akademiyasi Asosiy kutubxonasi” Navro‘z nashriyoti, 2020 y. 36-b.

4. Qurbonov A. Yasmiq navlari hosildorligiga ekish muddati va me’yorining ta’sirini o‘rganish va ilmiy asoslash. Avtoreferat. Toshkent, 2022 yil. 46-b.

5. Nishonov M., Jo‘rayev B**.** Dukkakli don ekinlarini yetishtirish agrotexnologiyasi. Toshkent: "Fan va texnologiya", 2021.

6. Omonov B.S. Sug‘oriladigan yerlarda yasmiq navlarini joylashtirish va parvarishlash usullari. Toshkent, 2023. - №2. - B. 45-48.